

იპა ზარნაძე* თამარ ჭალიძე**

ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების მულტიდისციპლინური მიდგომის კონტექსტში

სტატია ეთმობა ბავშვის სამოქალაქო სამართალწარმოების წესით მართლმსაჯულებაზე უფლების განხორციელებისას ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის, როგორც ბავშვის უფლებების დაცვის გარანტის, როლისა და მნიშვნელობის წარმოჩენას, გვთავაზობს რეკომენდაციებს აღნიშნული ინსტიტუტის გაძლიერების, ეფექტიანობის გაზრდის თვალსაზრისით.

საკვანძო სიტყვები: ფსიქოლოგი, არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება, ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულება, მულტიდისციპლინური მიდგომა, ბავშვის ქოლგა უფლებები.

1. შესავალი

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სფერო საკმაოდ ფართოა და იგი ამავდროულად ძალზედ მგრძობიარეა. ვინაიდან მართლმსაჯულების განხორციელებისას საკმაოდ ხშირად ირღვევა არასრულწლოვანთა უფლებები, არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემები უნდა მიიღტვოდნენ არასრულწლოვანთა უფლებების დარღვევის რისკების შემცირებისა და პრევენციისკენ. მრავალ სახელმწიფოში არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება ფაქტობრივად ჩაანაცვლებს რთულ მდგომარეობაში აღმოჩენილი, ასევე სიღარიბეში მყოფი, დაობლებული ან მიტოვებული ბავშვების დაცვისა და კეთილდღეობის სისტემებს.¹ ამ მიზეზთა გამო, უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში საერთაშორისო თანამეგობრობა არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემისათვის ამზადებდა და კვლავაც ამზადებს სამართლებრივ დოკუმენტებს.

ევროინტეგრაციისკენ მიმავალი გზა რიგ გამონვევებს განაპირობებს საქართველოს კანონმდებლობისა და სასამართლო პრაქტიკის მიმართ. მათგან ერთ-ერთს არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სფეროში საქართველოს კანონმდებლობისა და სასამართლო პრაქტიკის ევროკავშირის მიერ აღიარებულ საერთაშორისო და, შესაბამისად, ევროპულ სტანდარტებთან ჰარმონიზაცია წარმოადგენს. ამ უკანასკნელის ფუძემდებელი კი „ბავშვის უფლებების შესახებ“ კონვენციაა², თუმცა იგი ვერ დაადგენს კონკრეტული უფლების უზრუნველსაყოფად ზუსტ პროცედურულ მოთხოვნებს. კონვენცია ადგენს სტანდარტს, რომელიც ეროვნულ კანონმდებლობათა მიერ უნდა იქნეს გაზიარებული.

* სამართლის დოქტორი, ნიუ ვიჟენ უნივერსიტეტის პროფესორი, საქართველოს უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მონვეული ლექტორი, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის მოსამართლე.

** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მედიატორი, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის მთავარი კონსულტანტი – მოსამართლის თანაშემწე.

¹ შაჰოვიჩი ნ. ვ., დოეკი ე. ი., ცერმატენი ფ., ბავშვის უფლებები საერთაშორისო სამართალში (ბავშვის უფლებები მოკლედ და კონტექსტში: ყველაფერი ბავშვის უფლებების შესახებ), ბერნი, 2012, რედ. თარგმანისა ალექსიძე ლ., ხუციშვილი ქ., თბ., 2015, XIX, 341-342.

² გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს, ძალაში შესვლის თარიღი 02/07/1994.

2019 წლამდე საქართველოს კანონმდებლობა ფაქტობრივად არ ასახავდა ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების ძირითად ელემენტებს სამოქალაქო და ადმინისტრაციული სამართლით მონესრიგებულ სფეროებში. მოცემული ხარვეზი მნიშვნელოვნად შეივსო 2019 წელს ბავშვის უფლებათა კოდექსის (შემდგომში – ბუკ)³ მიღებით. მან აღიარა, რომ ბავშვის უფლებების დაცვისა და მხარდაჭერის პროგრამები ბავშვის საუკეთესო ინტერესებისთვის უპირატესობის მინიჭების პრინციპის დაცვით უნდა განხორციელდეს, დაანესა ვალდებულება სახელმწიფო ორგანოების, ფიზიკური და იურიდიული პირების მიმართ, რათა მათ ბავშვის საუკეთესო ინტერესები განსაზღვრონ და მათი სავალდებულო შეფასება განახორციელონ ბუკით დადგენილი ძირითადი კრიტერიუმების დაცვით. ამ კრიტერიუმთაგან ერთ-ერთი და უმნიშვნელოვანესია მულტიდისციპლინური მიდგომით, სპეციალიზებული პირების მიერ ბავშვის ფსიქოლოგიური და ფიზიკური კეთილდღეობის, მისი სამართლებრივი, სოციალური და ეკონომიკური ინტერესების შეფასება და გათვალისწინება.⁴ აღნიშნული მიზნის მიღწევა კი ფსიქოლოგის სპეციალიზებული, ძლიერი და გამართული ინსტიტუტის მუშაობის გარეშე ნაკლებად წარმოსადგენია. მოსამართლეების თუ, პროცესის მონაწილე სხვა პირებისაგან არ შეიძლება იყოს მოლოდინი, რომ „მათ ყველაფერი იციან“, ამიტომ მისასაღებელია ადამიანები, რომლებმაც მიიღეს სპეციალიზებული ცოდნა განათლებისა და გამოცდილების შედეგად, რომელთაც ხშირად უხმობენ სასამართლოში ან საკანონმდებლო ორგანოების წინაშე მოსაზრებების გასაზიარებლად.⁵

წინამდებარე ნაშრომიც მიზნად სწორედ ფსიქოლოგის ინსტიტუტის, როგორც ბავშვის ძირითადი უფლებების დაცვის გარანტის, როლისა და მნიშვნელობის წარმოჩენას და ამ ინსტიტუტის გაძლიერებისა და ეფექტიანობის ხელშეწყობას ისახავს.

2. არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ევროპული სტანდარტის მთავარი სამართლებრივი წყარო. საერთაშორისო ინსტრუმენტები

„XX საუკუნემ კაცობრიობის ისტორიაში წარუშლელი კვალი დატოვა. როგორც იქნა ბავშვის უფლებების სუბიექტად აღიარება მოხდა, რომელსაც ღირსეულად და პატივისცემით უნდა ეპყრობოდნენ“⁶ და ისტორია, გაეროს ეგიდით ბავშვის უფლებების კონვენციის მიღებით,⁷ 1989 წლამდე და 1989 წლის შემდგომ ხანებად დაიყო. ახლებური აღქმით, ბავშვი წარმოჩინდა როგორც ღირსეული, უნარიანი პიროვნება, რომელიც საკუთარი უფლებების დაცვის შესაძლებლობებით არის დაჯილდოებული.

³ საქართველოს კანონი „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 5004-ლს, 20/09/2019, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=4>> [29.01.2024].

⁴ საქართველოს კანონი „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 5004-ლს, 20/09/2019, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=4>> [29.01.2024], მუხლი 5 (5, 7).

⁵ Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 46.

⁶ შაჰოვიჩი ნ. ვ., დოეკი ე. ი., ცერმატენი ჟ., ბავშვის უფლებები საერთაშორისო სამართალში (ბავშვის უფლებები მოკლედ და კონტექსტში: ყველაფერი ბავშვის უფლებების შესახებ), ბერნი, 2012, რედ. თარგმანისა ალექსიძე ლ., ხუციშვილი ქ., თბილისი, 2015, XV, დოქტორ იან გელის, გაეროს ბავშვის უფლებების კომიტეტის თავმჯდომარის, შეფასება პუბლიკაციის წინასიტყვაობაში.

⁷ გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს, ძალაში შესვლის თარიღი 02/07/1994.

„ბავშვის უფლებების შესახებ“ 1989 წლის კონვენცია მაღალი სტანდარტების დამკვიდრების მიზნით წარმართული პროცესის შედეგად მიღწეული კონსენსუსის ნაყოფია. იგია პირველწყარო არასრულწლოვანთა უფლებების ევროპული სტანდარტისა და რატიფიცირებულია 195 სახელმწიფოს მიერ⁸. მან ბავშვთა, 18 წლამდე ასაკის ადამიანის, ძირითადი უფლებები განმარტა და აღიარა. მას შემდეგ საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ მიღებულ იქნა რიგი **სამართლებრივი აქტები, რომელიც უშუალოდ ეხება ბავშვთა უფლებებსა და მართლმსაჯულებაზე წვდომის საკითხებს სამოქალაქო და ადმინისტრაციული სფეროს კანონმდებლობის ჩრილში: გაეროს „შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა კონვენცია“ (2008წ.)⁹; გაეროს კომიტეტის ზოგადი კომენტარები (სახელმძღვანელო განმარტებები): ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №5¹⁰ (2003წ.) „ბავშვის უფლებათა კონვენციის განხორციელების ზოგადი ღონისძიებები (მუხ. 4, 42 და 44 (6)); ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №12¹¹ (2009წ.) „ბავშვის უფლება მისი მოსაზრებების მოსმენაზე“; ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №14¹² (2013წ.) „ბავშვის უფლება მისი საუკეთესო ინტერესების უპირატესად გათვალისწინების შესახებ“; ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №6¹³ (2005წ.) „თანმხლების გარეშე მყოფი და ოჯახისგან განცალკევებული ბავშვების მიმართ მოპყრობა წარმოშობის ქვეყნის გარეთ“; **ევროპის საბჭოს კონვენცია „პერსონალური მონაცემების ავტომატური დამუშავებისას ინდივიდთა დაცვის შესახებ“¹⁴; ევროპის საბჭოს სახელმძღვანელო მითითებები პოლიტიკისა და კანონმდებლობის შესახებ: ევროპის საბჭოს პოლიტიკის სახელმძღვანელო პრინციპები ძალადობისგან ბავშვთა დაცვის ინტეგრირებული ეროვნული სტრატეგიების შესახებ¹⁵; ევროპის საბ-****

⁸ გაეროს კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“ ხელმოწერილია 196 სახელმწიფოს მიერ, მათგან ერთს, ამერიკის შეერთებულ შტატებს, ჯერ რატიფიცირება არ მოუხდენია. კონვენციის შემავსებლად მიღებულ იქნა სამი დამატებითი აქტი: ბავშვის უფლებების კონვენციის ფაკულტატური ოქმი „ბავშვებით ვაჭრობის, ბავშვთა პროსტიტუციისა და ბავშვთა პორნოგრაფიის შესახებ“ (2000 წ.), ბავშვის უფლებების კონვენციის ფაკულტატური ოქმი „შეიარაღებულ კონფლიქტში ბავშვთა მონაწილეობის შესახებ“ (2000 წ.) და ბავშვის უფლებების კონვენციის ფაკულტატური ოქმი „კომუნიციების პროცედურების შესახებ“ (2011წ.) <<https://www.unicef.org/child-rights-convention/frequently-asked-questions>> [29.01.2024].

⁹ გაეროს „შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა კონვენცია“ (2008წ.), საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 2013 წ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2334289?publication=0>> [29.01.2024].

¹⁰ ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №5 (2003წ.) „ბავშვის უფლებათა კონვენციის განხორციელების ზოგადი ღონისძიებები (მუხ. 4, 42 და 44 (6)) <<https://digitallibrary.un.org/record/513415?ln=en>> [29.01.2024].

¹¹ ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №12 (2009წ.) „ბავშვის უფლება მისი მოსაზრებების მოსმენაზე“ <<https://digitallibrary.un.org/record/671444?ln=en>> [29.01.2024].

¹² ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №14 (2013წ.) „ბავშვის უფლება მისი საუკეთესო ინტერესების უპირატესად გათვალისწინების შესახებ“ <<https://digitallibrary.un.org/record/778523>> [29.01.2024].

¹³ ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №6 (2005წ.) „თანმხლების გარეშე მყოფი და ოჯახისგან განცალკევებული ბავშვების მიმართ მოპყრობა წარმოშობის ქვეყნის გარეთ“ <<https://digitallibrary.un.org/record/566055?ln=en>> [29.01.2024].

¹⁴ ევროპის საბჭოს კონვენცია „პერსონალური მონაცემების ავტომატური დამუშავებისას ინდივიდთა დაცვის შესახებ“ <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1244845?publication=0>> [29.01.2024]. ძალაში შევიდა 01.10.1985; საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 14.12.2005;

¹⁵ ევროპის საბჭოს პოლიტიკის სახელმძღვანელო პრინციპები ძალადობისგან ბავშვთა დაცვის ინტეგრირებული ეროვნული სტრატეგიების შესახებ <<https://rm.coe.int/168046d3a0>> [29.01.2024].

ჭოს მინისტრთა კომიტეტის სახელმძღვანელო მითითებები ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების შესახებ¹⁶ და სხვ.

3. სამოქალაქო დავებზე არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების მთავარი სამართლებრივი წყარო საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით

გაეროს „ბავშვის უფლებების კონვენცია“, საქართველოს კონსტიტუციის შემდეგ, იერარქიით საქართველოს ყველა კანონსა და ორგანულ კანონზე მაღლა დგას¹⁷. საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრულია დებულებები „ბავშვებისა და ახალგაზრდების ფიზიკურ აღზრდასა და სპორტში მათ ჩართვაზე“, „განათლების უფლებასა“ და „დედათა და ბავშვთა უფლებების დაცულად აღიარებაზე“ (მუხ. 5, 27, 30). თუმცა, მხოლოდ მითითებული ნორმები არ ქმნის მყარ კონსტიტუციურ გარანტიებს ბავშვის, როგორც უფლებების მატარებელი დამოუკიდებელი სუბიექტის, უფლებების დასაცავად.¹⁸

ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების სისტემის განვითარება საქართველოში ფაქტობრივად 2009 წელს არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემის რეფორმის სტრატეგიის მიღებით დაიწყო, რომელიც ყოველწლიურად განახლებადი დოკუმენტია¹⁹. 2015 წელს მიღებული იქნა არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი²⁰, რომელმაც დაამკვიდრა სისხლის სამართლის სისტემასთან შეხებაში მყოფი არასრულწლოვნების საუკეთესო ინტერესების დაცვის გარანტიები და მათ შორის გაითვალისწინა: პროფესიონალთა სავალდებულო სპეციალიზაცია, მულტიდისციპლინური მიდგომა და ინდივიდუალური საჭიროებების გათვალისწინება გადაწყვეტილების მიღებისას.

2019 წელს ბუკ-მა ცალსახად და მკაფიოდ აღიარა ბავშვის უფლება მართლმსაჯულებაზე ასაკობრივი ცენზის გარეშე (მუხ. 13.1): ბავშვს უფლება აქვს, საკუთარი უფლებების დასაცავად მიმართოს სასამართლოს ან/და შესაბამის ადმინისტრაციულ ორგანოს და ისარგებლოს მართლმსაჯულების ისეთი სისტემით, რომელიც არის ბავშვისთვის: ხელმისაწვდომი, მისი ასაკის შესაბამისი, ბავშვისთვის ადვილად აღსაქმელი, სწრაფი, სამართლიანი, თანამიმდევრული, მისი უფლებებისა და საჭიროებებისთვის მორგებული, ბავშვის ღირსებისა და პირადი ცხოვრების მიმართ პატივისცემის გამომხატველი.

ბუკ-მა (მუხ. 3, მუხ. 69) ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების სისტემა განმარტა სისტემად, რომელიც უზრუნველყოფს ბავშვის ყველა უფლების პატივისცემასა და ეფექტიან რეალიზებას ბავშვის მონაწილეობის, მისი საუკეთესო ინტერესებისთვის უპირატესობის მი-

¹⁶ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის სახელმძღვანელო მითითებები ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების შესახებ <<https://rm.coe.int/16804b2cf3>> [29.01.2024] – ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა მიიღო 2010 წლის 17 ნოემბერს.

¹⁷ საქართველოს ორგანული კანონი „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 1876, 09/11/2009, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90052?publication=37>> [29.01.2024] (მუხ. 7(3)).

¹⁸ სასურველია, საქართველოს კონსტიტუციაში ბავშვის უფლებათა დაცვის ძირითადი პრინციპების განმტკიცება სახელმწიფოს ანგარიშვალდებულების გაძლიერებისა და უფლებების ეფექტური დაცვის კონსტიტუციური გარანტიის შექმნისთვის.

¹⁹ სისხლის სამართლის სისტემის რეფორმის უწყებათაშორისი საკოორდინაციო საბჭოს სისხლის სამართლის სისტემის რეფორმის სტრატეგია, 2015 წელი, საქართველოს იუსტიციის სამინისტრო, <<https://justice.gov.ge/files/ZZVEk2awXHd.docx>> [29.01.2024], 71.

²⁰ საქართველოს კანონი „არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი“, 3708-III, 24/06/2015 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=22>> [29.01.2024].

ნიჭების, ბავშვის ღირსების პატივისცემის, უთანასწორო მოპყრობის დაუშვებლობისა და კანონის უზენაესობის პრინციპების საფუძველზე, რომელსაც ახორციელებენ სპეციალიზებული პროფესიონალები და რომელიც არის ბავშვისთვის ხელმისაწვდომი, მისი ასაკის შესაბამისი, ბავშვისთვის ადვილად აღსაქმელი, სწრაფი, სამართლიანი, თანამიმდევრული, მისი უფლებებისა და საჭიროებებისთვის მორგებული.

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა კონვენციით აღიარებული (მუხ. 6) და საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებული (მუხ. 31) სამართლიანი სასამართლოს უფლება ეხება, რა თქმა უნდა, არასრულწლოვანსაც. მაგრამ იგი, თავის მხრივ, მოითხოვს დეტალურ პროცედურულ გარანტიებს. სამოქალაქო დავებზე არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების მთავარი სამართლებრივი წყაროა ასევე სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი²¹. თუმცა, რიგი საკითხებისა, თუ როგორ უნდა რეალიზდეს ბავშვის უფლებები სამოქალაქო და ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებასთან მიმართებით, დასახელებული სფეროების საპროცესო კოდექსებში პროცედურულად გათვალისწინებული არ არის. ამდენად, მთელი რიგი საკითხებისა სასამართლოს მიხედულებასა და დამკვიდრებულ პრაქტიკაზე დამოკიდებული. ასეთი მიდგომა კი, ცალკეულ შემთხვევებში, მართალია, კონკრეტული ბავშვისა და ინდივიდუალური საქმის თავისებურებებს შესაძლოა უკეთ ითვალისწინებდეს, თუმცა, ბუნდოვანს ხდის ზოგადად მართლმსაჯულების პროცესს დაინტერესებული პირებისათვის. მკაფიო და არაორაზროვანი პროცედურული წესების დადგენა კი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არასრულწლოვანთათვის, რათა მათ დაბრკოლებების გარეშე, დამოუკიდებლად შეძლონ საკუთარი უფლებებისა და ინტერესების სასამართლოში დაცვა.

4. ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების პრინციპები. ქოლგა უფლებები

გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტმა ბავშვის ზოგიერთი უფლება, მათი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ბავშვთან დაკავშირებული საკითხების განხილვის პრინციპებად აღიარა, რომელთა დაცვის გარეშეც ბავშვის სხვა რომელიმე უფლება სრულად ვერ განხორციელდება: როდესაც ბავშვის უფლებების კომიტეტი თავდაპირველი ანგარიშის წარდგენის სახელმძღვანელო მითითებებს ადგენდა, მან კლასტერის სახელწოდებით „ზოგადი პრინციპები“ შექმნა და 1989 წლის კონვენციით აღიარებული ოთხი უფლება გააერთიანა: **დისკრიმინაციის აკრძალვა – კონვენციის მუხ. 2; ბავშვის ჭეშმარიტი ინტერესების პატივისცემის უფლება – მუხ. 3; სიცოცხლის, გადარჩენის და განვითარების უფლება – მუხ. 6; ბავშვის აზრის პატივისცემის უფლება – მუხ. 12.** კონვენციით გათვალისწინებული ნებისმიერი უფლების განხორციელებისათვის მნიშვნელოვანია იმის დადგენა, ამავდროულად დაცულია, თუ არა აღნიშნული პრინციპები. მოცემული ეხება მართლმსაჯულების განხორციელებასაც. ისინი როგორც შინაარსობრივი, ასევე პროცედურული უფლებებია და მათ **ქოლგა დებულებებად** მოიხსენიებენ²².

ბუკ-მა კონვენციით აღიარებული ქოლგა დებულებები მართლმსაჯულების ძირითად პრინციპებად აღიარა. მან სამართალწარმოების პრინციპებად განამტკიცა: ბავშვის მონაწი-

²¹ საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 1106, 14/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=149>> [29.01.2024].

²² ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №12 (2009წ.) „ბავშვის უფლება მისი მოსაზრებების მოსმენაზე“ <<https://digitallibrary.un.org/record/671444?ln=en>> [29.01.2024].

ლეობა (მუხ. 78); ბავშვის საუკეთესო ინტერესებისთვის უპირატესობის მინიჭება (მუხ. 75, 81); ბავშვის ღირსების პატივისცემა; უთანასწორო მოპყრობის დაუშვებლობა (მუხ. 74); მულტიდისციპლინური მიდგომა და სპეციალიზებული პროფესიონალების მონაწილეობა (ასევე მუხ. 72, 73); პირადი ცხოვრების მიმართ პატივისცემა – კონფიდენციალურობის დაცვა (მუხ. 71); ბავშვის ინტერესებთან დაკავშირებულ საქმეთა პრიორიტეტულად განხილვა (მუხ. 76); ბავშვისათვის ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა (მუხ. 70); ბავშვის უფლება სამართლებრივ დახმარებაზე (მუხ. 79, 70, 74); ბავშვის უფლება წარმომადგენლობაზე (მუხ. 80).

5. მულტიდისციპლინური მიდგომა და სპეციალიზებული პროფესიონალების მონაწილეობის პრინციპი

მულტიდისციპლინური მიდგომით სამოქალაქო სამართალწარმოება ქოლგა უფლებების ქრილში მართლმსაჯულებაზე უფლების უზრუნველყოფას ემსახურება. აღნიშნულს თავად ქოლგა უფლებების – პრინციპების – შინაარსი განაპირობებს. როგორც ზევით აღინიშნა, ბავშვის ყველა უფლება განიხილება ქოლგა პრინციპების „საფარველქვეშ.“ შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ფსიქოლოგის ჩართულობის, ფსიქოლოგის სპეციალური ცოდნის გამოყენების აუცილებლობის გზით, ძირითად უფლებათა დაცვა. ფსიქოლოგის სპეციალობა ყველა ამ ოთხი უფლების დაცვისას სავალდებულოდ გამოყენებადია.

მიუხედავად იმისა, ითვალისწინებს, თუ არა სამოქალაქო სამართალწარმოების შესახებ კონკრეტული ნორმა საკითხის გადაწყვეტის დროს მულტიდისციპლინურ მიდგომას, ბუკ-ის მუხ. 69²³, მუხ. 72²⁴ და მუხ. 73²⁵ მოქმედება ვრცელდება მათზეც (მაგ., სამოქალაქო კოდექსი შვილების საცხოვრებელი ადგილისა და მათი რჩენის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას ითვალისწინებს სოციალური სამსახურის ჩართვას (მუხ. 1128), მაგრამ არ არის რაიმე მინიშნება სოციალურ სამსახურზე მაგალითად, მშობლის უფლებებისა და მოვალეობების შეზღუდვის ნორმაში (მუხ. 1205), ასევე მშობლის უფლებებისა და მოვალეობების ჩამორთმევის ნორმაში (მუხ. 1206), თუმცა, აღნიშნული საკითხების განხილვის დროსაც დაცული უნდა იყოს ბუკ-ის მუხ. 69 და მუხ. 72 მოთხოვნები).

ა. მულტიდისციპლინური მიდგომის შინაარსი

მულტიდისციპლინური მიდგომა თავის თავში მოიაზრებს ბავშვის ფსიქოლოგიური, სოციალური, ემოციური და ფიზიკური ჯანმრთელობის შეფასებას.

ბ. მულტიდისციპლინური მიდგომის მიზანი

მულტიდისციპლინური მიდგომის მიზანია სამართალწარმოება განხორცილდეს ბავშვის ასაკისა და მონიჭულობის შესაბამისად (ბავშვისთვის ადვილად აღსაქმელი, მისთვის თანმიმდევრული პროცესი), აცილებულ იქნეს ბავშვთა განმეორებითი გამოკითხვა და ხელახალი ვიქტიმიზაცია, დადგინდეს მისი საუკეთესო ინტერესები.

გ. მულტიდისციპლინური მეთოდის გამოყენებისას მონაწილე პირები

მულტიდისციპლინური მეთოდის გამოყენებაში მონაწილეობენ სოციალური მუშაკები, ექსპერტები, სამედიცინო ექსპერტები, ფსიქოლოგები, პედაგოგები, პოლიციელები, პროკურორები და ადვოკატები (ბუკ-ის მუხ. 72).

²³ ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების ძირითადი პრინციპები

²⁴ მულტიდისციპლინური მიდგომა

²⁵ პროფესიონალთა სპეციალიზაცია

დ. მულტიდისციპლინური მიდგომის საპროცესო გარანტია და მატერიალურ სამართლებრივი საფუძველი

საპროცესო კანონმდებლობა რიგ დებულებებს ითვალისწინებს, რომელიც უზრუნველყოფს მულტიდისციპლინური მიდგომის საპროცესო გარანტიებს. მაგალითად, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მუხ. 204 – სპეციალისტის მონვევა, მუხ. 162 – ექსპერტიზის დანიშვნა; მუხ. 354 – საქმის გარემოების დადგენა სასამართლოს ინიციატივით.²⁶

მულტიდისციპლინური მიდგომის გამოყენების სამართლებრივი საფუძველი მოცემულია ასევე საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის²⁷ რიგ ნორმებში. მაგალითად, მუხ. 1128. გადანყვეტილების მიღება შვილების საცხოვრებელი ადგილის და მათი რჩენის შესახებ – 1. როცა მეუღლენი არ არიან შეთანხმებული განქორწინების შემდეგ შვილების საცხოვრებელ ადგილსა და მათ სარჩენად გადასახდელ სახსრებზე, სასამართლო მოვალეა, განქორწინებასთან ერთად, განსაზღვროს ისიც, თუ რომელი შვილი რომელ მშობელთან დარჩეს და რომელ მშობელს რა ოდენობით უნდა გადახდეს სარჩო (ალიმენტი). 2. ამ მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, საჭიროებისამებრ, საქმეში მონაწილეობის მისაღებად ჩაბმულ უნდა იქნეს მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანო. მუხ. 1198¹. არასრულწლოვნის უფლება დაცვაზე – 1. არასრულწლოვანს აქვს მისი მშობლის/სხვა კანონიერი წარმომადგენლის მიერ უფლების ბოროტად გამოყენებისგან დაცვის უფლება. არასრულწლოვნის უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დარღვევისას, მათ შორის, ორივე ან ერთ-ერთი მშობლის მიერ ბავშვის აღზრდასა და განათლებასთან დაკავშირებული მოვალეობების შეუსრულებლობისას ან არასათანადოდ შესრულებისას, ან მშობლის უფლების ბოროტად გამოყენებისას, არასრულწლოვანს უფლება აქვს, დამოუკიდებლად მიმართოს მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოებს, მუხ. 1200. შვილების აღზრდა მშობლების ურთიერთშეთანხმებით – 1. შვილების აღზრდის ყველა საკითხს მშობლები ურთიერთშეთანხმებით წყვეტენ. 2. მშობელთა შეუთანხმებლობის შემთხვევაში სადავო საკითხს წყვეტს სასამართლო მშობლების მონაწილეობით. ამ შემთხვევაში მშობლის უფლება, იყოს ბავშვის წარმომადგენელი სასამართლო დავასთანმიმართებით, შეჩერებულია. მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანო ნიშნავს ბავშვის წარმომადგენელს, რომელიც საქმის სასამართლოში განხილვის დროს ბავშვის ინტერესებს წარმოადგენს. მუხ. 1201. არასრულწლოვანი შვილის საცხოვრებელი ადგილი მშობლების განქორწინებისას – 1. თუ განქორწინებისგამო ან სხვა მიზეზით მშობლები ცალ-ცალკე ცხოვრობენ, მათ შეთანხმებაზეა დამოკიდებული, თუ ვის ექნება უფლება, გადანყვიტოს, ვისთან უნდა ცხოვრობდეს არასრულწლოვანი შვილი. 2. შეუთანხმებლობის შემთხვევაში დავას იმის თაობაზე, თუ ვისთან უნდა ცხოვრობდეს არასრულწლოვანი შვილი, წყვეტს სასამართლო ბავშვის ინტერესების გათვალისწინებით. ამ შემთხვევაში მშობლის უფლება, იყოს ბავშვის წარმომადგენელი სასამართლო დავასთან მიმართებით, შეჩერებულია. მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანო ნიშნავს ბავშვის წარმომადგენელს, რომელიც საქმის სასამართლოში განხილვის დროს ბავშვის ინტერესებს წარმოადგენს. მუხ. 1242. გადანყვეტილების მიღება შვილად აყვანის შესახებ – შვილად აყვანის შესახებ გადანყვეტილებას მშვილებლის განცხადებით იღებს სასამართლო მშვილებლის ან შვილად ასაყვანის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს დასკვნის შემდეგ.

²⁶ საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 1106, 14/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=149>>[29.01.2024].

²⁷ საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 786, 24/07/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31702?publication=117>> [29.01.2024].

ე. პროცესში მონაწილე პროფესიონალთა სპეციალიზაციის განმაპირობებელი ფაქტორები

სამართალწარმოების პროცესში მონაწილე პროფესიონალთა სპეციალიზაციის საჭიროებას განაპირობებს ისეთი ფაქტორები, როგორცაა: სამართალწარმოების უზრუნველყოფა სპეციალური ცოდნის მქონე პირების მიერ; მონაწილეთა მიერ დაკისრებულ მოვალეობებთან პიროვნული და პროფესიული შესაბამისობის ქონის აუცილებლობა; შესაბამის სფეროში ბავშვის მიმართ ძალადობის ნებისმიერი ფორმის რისკებისა და საფრთხეების თავიდან აცილების აუცილებლობა; მულტიდისციპლინური მიდგომის მეთოდის გამოყენების უზრუნველყოფა.

ვ. სპეციალიზაციის ინსტიტუციური სისტემის მონაწილე პირები

სპეციალიზაციის ინსტიტუციური სისტემა მოიცავს ბავშვთან მომუშავე და ბავშვის საკითხებზე მომუშავე პირებს: ადვოკატები, პროკურორები, პოლიციელები, მოსამართლეები, მედიატორები, სოციალური მუშაკები, ფსიქოლოგები და სხვა სპეციალისტები.

ზ. მულტიდისციპლინური მიდგომის პრინციპი და საერთაშორისო პრაქტიკა

ევროპის თითქმის 16 ქვეყნის კანონმდებლობით განმტკიცებულია სამოქალაქო და ადმინისტრაციულ სასამართლო პროცესებში მონაწილე ბავშვის მდგომარეობის ყოველმხრივი შესწავლის ვალდებულება. ამ მიზნით ტარდება ბავშვის მდგომარეობის შეფასება სამართლებრივი, ფსიქოლოგიური, სოციალური, ემოციური, ფიზიკური ჯანმრთელობის და კოგნიტიური კუთხით. ეს მულტიდისციპლინური მიდგომა ფუნქციონირებს ფორმალური თანამშრომლობის პროცედურით სასამართლოსა და ბავშვთა საკითხებზე მომუშავე სხვადასხვა სახელმწიფო უწყებების პროფესიონალებს შორის²⁸.

მაგალითისათვის, ავსტრიის სამოქალაქო კოდექსი მულტიდისციპლინურ მიდგომას აღიარებს ბავშვის საუკეთესო ინტერესების განსაზღვრის ერთ-ერთ საშუალებად. იგი ადგენს, რომ „ბავშვის კეთილდღეობა“ უნდა იყოს გადაწყვეტილების გამოტანის წამყვანი პრინციპი და ადგენს ძირითადი შეფასების კრიტერიუმებს მოსამართლისთვის: ბავშვის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური დაცვა და უსაფრთხოება; მშობლების მიერ ბავშვის მიმართ პატივისცემა და მიმღებლობა; ბავშვის უნარების, ინტერესების და განვითარების ხელშეწყობა; ბავშვის მოსაზრებები; ბავშვის ნების წინააღმდეგ გადაწყვეტილების აღსრულების შემთხვევაში, ბავშვის მიმართ მოსალოდნელი ზიანის თავიდან აცილება; ბავშვის მიმართ ნებისმიერი სახის ძალადობის, შეურაცხყოფის და საფრთხის თავიდან აცილება; ორივე მშობელთან ბავშვის კონტაქტის შენარჩუნების უზრუნველყოფა; თავიდან იქნეს აცილებული ბავშვში ერთგულებისა და დანაშაულის გრძნობას შორის კონფლიქტი; ბავშვის ინტერესების და უფლებების, მისი მშობლების და გარემოცვის პატივისცემა; მონმე და მსხვერპლ ბავშვთა მიმართ მულტიდისციპლინური მიდგომა²⁹.

ზემოაღნიშნული აღიარებულია ისლანდიაში, ნორვეგიაში და შვედეთში, სადაც ფუნქციონირებს „ბავშვთა სახლები“ ბავშვთა მიმართ ძალადობის შემთხვევებისთვის. სოციალური მუშაკები, სასამართლო სამედიცინო ექსპერტები, პედიატრები, პოლიცია და პროკურორები მუშაობენ ერთობლივად. ისინი ერთმანეთში ინაწილებენ ფუნქციებს. ბავშვთან გასაუბ-

²⁸ იხ. გაეროს ბავშვთა ფონდის მიერ ევროკავშირის და გაეროს ერთობლივი პროექტის „მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება და ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების სისტემის განვითარება საქართველოში“ ფარგლებში ანგარიში „ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულება. კანონმდებლობის კვლევა“ <<https://www.unicef.org/georgia/media/1481/file/Legislative%20Analysis%20GEO.pdf>> [10.01.2024].

²⁹ იქვე.

რება ტარდება ერთხელ სპეციალისტის მიერ, რომელსაც პროცესის სხვა მონაწილეები ვიდეო კავშირის საშუალებით სხვა ოთახში უსმენენ. ამ სახლებში არის, აგრეთვე, სამედიცინო ექსპერტიზის ჩატარების საშუალება და ფსიქოლოგიური დახმარების სერვისიც³⁰.

6. ფსიქოლოგის შეფასება სამართალწარმოების მულტიდისციპლინურ ასპექტში

ფსიქოლოგია გავლენას ახდენს იურიდიულ სისტემაზე მრავალი გზით, განსაკუთრებით ექსპერტთა ჩვენების მიცემისას, *amicus curiae*³¹ მოსაზრების წარდგენით, კვლევის შედეგების ფართო გავრცელებით, საკანონმდებლო ორგანოებზე გავლენის მოხდენით და, რბილად რომ ითქვას, საჯარო პოლიტიკაზე ზეგავლენით³². უფრო ვიწრო გაგებით კი, ფსიქოლოგის როლი ბავშვის აზრის პატივისცემის უფლების განხორციელების კუთხითაც მნიშვნელოვანია. ფსიქოლოგმა უნდა მიაწოდოს სასამართლოს ინფორმაცია, თუ როგორია ბავშვის ფსიქოემოციური მდგომარეობა, რამდენად შეუძლია მას ადეკვატურად აღიქვას პროცესი, ემოციურად მზად არის თუ არა მოსმენისათვის.

ბავშვის უფლებათა კომიტეტი მიუთითებს: „ბავშვს ეფექტურად ვერ მოუსმენენ შემაშინებელ, მტრულ, არასენსიტიურ ან მისი ასაკისათვის შეუფერებელ გარემოში.“³³ ამის უზრუნველყოფა კი სპეციალისტის – ფსიქოლოგის მონაწილეობით მეტადაა შესაძლებელი. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმეში *თ&ვ გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, მიიჩნია, რომ სამეფოს სასამართლოს რიტუალური გარემო ბუნდოვანი და შემაშინებელი იყო თერთმეტი წლის ბავშვისათვის, რის შედეგად ბავშვებმა ვერ ისარგებლეს სამართლიანი სასამართლოს უფლებით³⁴.

საქართველოს უზენაესი სასამართლო ხაზს უსვამს ფსიქოლოგიური გამოკვლევის, ფსიქოლოგის ჩართულობის მნიშვნელობას საოჯახო სამართლებრივი დავების განხილვისას სწორედ ბავშვის ძირითადი უფლებების განხორციელების და, შესაბამისად, სამართლიანი სასამართლოს უფლების უზრუნველყოფის მიზნით. მისასაღმებელია, რომ ეს ტენდენცია ბუკის მიღებამდეც არსებობდა. მაგალითად, „*როდესაც საქმე არასრულწლოვნის საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრასა და ცალ-ცალკე მცხოვრებ მშობლებთან ურთიერთობის მონესრიგებას ეხება, განსაკუთრებული სიფრთხილით შეფასებას მოითხოვს არასრულწლოვანთა საქმეებზე მომუშავე პირებისა თუ შესაბამისი სპეციალისტების (ფსიქოლოგის) მიერ გაკეთებული დასკვნები*“ (იხ. *სუსგ ას-53-51-2016, 06.07.2016წ.*). საკასაციო სასამართლო განმარტავს, რომ საქმეში წარმოდგენილი მტკიცებულებების, მხარეთა და ფსიქოლოგთა განმარტებების საფუძველზე არ დასტურდება არც ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი იმისა, რომ მცირეწლოვანის საცხოვრებლად უპრიანია, მამის საცხოვრებელი ადგილი განისაზღვროს. საქმეში წარმოდგენილია მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს წარმომადგენლისა და **ფსიქოლოგის**

³⁰ იქვე.

³¹ ლათ. სასამართლოს მეგობარი

³² *Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 46.*

³³ ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №12 (2009წ.) „ბავშვის უფლება მისი მოსაზრებების მოსმენაზე“ <<https://digitallibrary.un.org/record/671444?ln=en>> [29.01.2024].

³⁴ *T v. United Kingdom – Application No. 24724/94, ECtHR, 16 December 1999, <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58593%22\]>](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58593%22]>)* [29.01.2024].

მოსაზრებები იმის შესახებ, რომ მცირეწლოვანის საცხოვრებლად დედის საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრა უმჯობესია. „ამასთან ერთად, უნდა შეჯერდეს ბავშვთან დაკავშირებული რისკები, რომლებიც ერთ შემთხვევაში, ეხება ბავშვის საცხოვრებელი ადგილისა და გარემოს შეცვლას და, მეორე შემთხვევაში, დედასთან დაშორებას. ამასთან ბავშვის საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრისათვის აუცილებელია ისეთი კრიტერიუმების შესწავლა, როგორცაა: ბავშვის მიჯაჭვულობა ერთ-ერთ მშობელთან, ბავშვის ასაკი, მშობლების ზნეობრივი და სხვა პირადი თვისებები, ბავშვის ორივე მშობელთან ურთიერთობა, ბავშვის აღზრდა-განვითარებისათვის შესაბამისი პირობების შექმნის შესაძლებლობა, ცალ-ცალკე მცხოვრები მშობლების ოჯახური მდგომარეობა“... „ამდენად, ზემოაღნიშნული კრიტერიუმების გათვალისწინებით მნიშვნელობა ენიჭება ბავშვის მიჯაჭვულობას ერთ-ერთ მშობელთან. სასამართლომ უნდა გამოიკვლიოს ფსიქო-პედაგოგიური ექსპერტიზის მიხედვით, თუ რომელი მშობლის მიმართ განიცდის უფრო მეტ სიმპათიას ბავშვი და რომელთან დარჩენა უფრო სასარგებლო იქნება მისი ფსიქიკური განვითარებისათვის. რა თქმა უნდა, ბავშვის მშობელთან დამოკიდებულებას არ გააჩნია გადამწყვეტი მნიშვნელობა, მაგრამ აღნიშნული კრიტერიუმი სხვა კრიტერიუმებთან ერთად მოითხოვს შესაბამის კვლევას“ (იხ. სუსგ ას-1062-996-2012, 22.01.2013წ.).³⁵

„1989 წლის 20 ნოემბრის ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენციის მე-3 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, ბავშვების მიმართ ყველა მოქმედებაში იმის მიუხედავად, მიმართავენ მას სოციალური უზრუნველყოფის საკითხებზე მომუშავე სახელმწიფო თუ კერძო დაწესებულებები, სასამართლოები, ადმინისტრაციული თუ საკანონმდებლო ორგანოები, უპირველესი ყურადღება ეთმობა ბავშვის საუკეთესო ინტერესების უზრუნველყოფას... საკასაციო პალატის მოსაზრებით, როდესაც საქმე არასრულწლოვანის საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრასა და ცალ-ცალკე მცხოვრებ მშობლებთან ურთიერთობის მონესრიგებას ეხება, განსაკუთრებული სიფრთხილით შეფასებას მოითხოვს არასრულწლოვანთა საქმეებზე მომუშავე პირებისა თუ შესაბამისი სპეციალისტების (ფსიქოლოგის) მიერ გაკეთებული დასკვნები. ამ კონტექსტში საკასაციო სასამართლო ყურადღებას გაამახვილებს საქმის **მასალებზე**“... „არ არის წარმოდგენილი სპეციალისტის შესაბამისი დასკვნა, რომელიც ასახავდა და გააანალიზებდა მარტოდ დარჩენილი ა-ის მდგომარეობას, მის ემოციურ განცდებს, რაც მოგვცემდა შესაძლებლობას, გვემსჯელა ბავშვთა საუკეთესო ინტერესებზე. ამ თვალსაზრისით საკასაციო პალატა მხედველობაში იღებს იმასაც, რომ რაიონული სასამართლოსათვის ფსიქოლოგის მიერ მიცემული განმარტებებიდან, საერთოდ არ იკვეთება, მამისათვის ერთ-ერთი ბავშვის მიკუთვნებამ, თუ რა ფსიქოლოგიური პრობლემები შეიძლება შეუქმნას მეორეს; ფსიქოლოგი რეკომენდაციას აძლევს მშობლებს, საკუთარ თავზე აიღონ პასუხისმგებლობა, ბავშვების მშობლებთან დამოკიდებულების ჩამოყალიბება-აღდგენისათვის, არ მოხდეს მესამე პირთა ჩარევა, რაც ნეგატიური შედეგების მომტანი იქნება, ამასთანავე, გარემოსთან ადაპტაციის შედეგად მოსალოდნელი შესაძლო უარყოფითი ეფექტის გასაქარწყლებლად ფსიქოლოგი მნიშვნელოვნად მიიჩნევს იმას, რომ თავად გარემო არ იყოს ძალადობრივი.“³⁶

³⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 20 აპრილის გადაწყვეტილება №ას-1449-1369-2017.

³⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 06 ივლისის გადაწყვეტილება №ას-53-51-2016.

„მეორე ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილებაში სამართალწარმოების არაერთი პროცედურული ხარვეზია, ამის ნათელი მაგალითია ის, რომ არ არსებობს სოციალური სამსახურის რეკომენდაცია, ასევე ფსიქოლოგის დასკვნა იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად იქნებოდა მიზანშეწონილი არასრულწლოვანი ბავშვის ღამით დარჩენა მამასთან იმ შემთხვევაში, თუ სამომავლოდ მამა-შვილს შორის ურთიერთობაში წყვეტები კვლავ გაგრძელდება.“³⁷

ზემოთ აღნიშნულ გადაწყვეტილებებში ყურადსაღებია სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 354-ე მუხლის გამოყენებაზე მითითება საქმის განხილვისას მულტიდისციპლინური მიდგომის ჩრილში: სამოქალაქო სამართალწარმოებით განსახილველ სხვა კატეგორიის საქმეთაგან განსხვავებით, საოჯახო-სამართლებრივი დავების განხილვა ინკვიზიციური ელემენტებითაა გაჯერებული, შესაბამისად, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 354-ე მუხლის საფუძველზე კანონმდებელი შესაძლებლად მიიჩნევს საქმის გარემოების დადგენას სასამართლოს ინიციატივითაც.³⁸

მულტიდისციპლინური მიდგომის ჩრილში ფსიქოლოგის უფრო მაღალი ხარისხით ჩართულობის აუცილებლობაზე ხაზგასმა იკითხება ბავშვთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტისას ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებაში „გ.ს. საქართველოს წინააღმდეგ“ (საჩივარი N2361/13. 2015 წლის 21 ივლისი)³⁹, სადაც სტრასბურგის სასამართლო ყურადღებას ამახვილებს საქმეში არსებული ბავშვის სამედიცინო ანგარიშის, ფსიქოლოგიური და სოციალური სამსახურების ანგარიშების შეფასებაზე ეროვნული სასამართლოების მხრიდან: §59. რაც შეეხება ეროვნული სასამართლოების დასაბუთების შეფასებას კონვენციის მე-8 მუხლის გათვალისწინებით, „სასამართლომ უგულებელყო იმავე ანგარიშის (იგულისხმება სამედიცინო, ფსიქოლოგიური და სოციალური სამსახურის ანგარიშები) თანახმად დასახელებული ის რისკები, იმ შემთხვევაში, თუ ბიჭი საქართველოში დარჩებოდა. აღსანიშნავია, რომ 2011 წლის 12 იანვრის სამედიცინო ანგარიშის მიხედვით, ბიჭს დაესვა ადაპტაციური აშლილობის დიაგნოზი (იხ. § 12). შემდეგ, სოციალურმა მუშაკებმა 2011 წლის 12 აპრილის ანგარიშში დაასკვნეს, რომ ბიჭს ჰქონდა მშობლებთან ურთიერთობის ნაკლებობის პრობლემა (იხ. § 17). ფსიქოლოგი უფრო შორს წავიდა და 2011 წლის 3 მაისის დასკვნაში აღნიშნა, რომ მშობლებთან არასაკმარისი ურთიერთობის პრობლემის გარდა ლ.-ს ჰქონდა მიღებული ფსიქოლოგიური ტრავმა „ამჟამინდელი რთული და გაურკვეველი სიტუაციიდან გამომდინარე“ (იხ. § 19). უზენაესმა სასამართლომ ნამდვილად აღიარა მშობლებთან ურთიერთობის ნაკლებობის პრობლემა (იხ. § 26). თუმცა ბიჭის საუკეთესო ინტერესების გარკვევისას, უგულებელყო ზემოთ აღნიშნული დასკვნები. მსგავსი მიდგომის დაკავშირება რთულია ბავშვის სიტუაციის დეტალური გამოკვლევის მოთხოვნასთან, რომელიც დაცულია ჰააგის კონვენციაში და ასევე კონვენციის მე-8 მუხლში (იხ. *Karrer*, აღნიშნულია ზემოთ, §§ 46-48 and *İlker Ensar Uyanık v. Turkey*, no. 60328/09, §61-62, 3 May 2012). „საქმეში არ არსებობდა ექ-

³⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 30 ივლისის გადაწყვეტილება Nას-434-2021.

³⁸ მოცემული ნორმის გამოყენების მიზანშეწონილობის თაობაზე არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესების დადგენის ჩრილში იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2016 წლის 02 თებერვლის გადაწყვეტილება ნ.წ. და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ. <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3295053?publication=0>> [29.01.2024].

³⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება „გ.ს. საქართველოს წინააღმდეგ“, საჩივარი N2361/13. 2015 წლის 21 ივლისი, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3276261?publication=0>> [29.01.2024].

სპერტის დასკვნა იმისა, რაც მიანიშნებდა, რომ ბიჭის უკრაინაში დაბრუნება გააძაფრებდა ბიჭის ფსიქოლოგიურ ტრავმას (შეადარეთ *Neulinger and Shuruk, §143, and X. V. Latvia, § 116*, ორივე აღნიშნულია ზემოთ). სასამართლოს, სამწუხაროდ, არც ერთი ანგარიში არ სთავაზობდა ანალიზს ლ.-ს უკრაინაში დაბრუნების სავარაუდო შედეგებზე; ასევე არ არსებობდა ამ საკითხთან დაკავშირებული შესაძლო რისკების გამოკვლევა (იხ. *Karrer v. Romania, no. 16965/10, § 46, 21 February 2012, and Blaga v. Romania, no. 54443/10, §82, 1 July 2014*). ფსიქოლოგის ანგარიში მხოლოდ ახსენებდა რომ ბიჭმა მიიღო ფსიქოლოგიური ტრავმა და ნამდვილად ესაჭიროებოდა დახმარება (იხ. § 19),“(§55) „სასამართლო თვლის, რომ ზემოთ აღნიშნულ ნაკლოვანებებს, ექსპერტის გამოკვლევებსა და საქმის სხვა მტკიცებულებებს არ შეეძლოთ უზენაესი სასამართლო მის გადანყვეტილებაში მიეყვანათ საკმარის და სათანადო დასაბუთებამდე. გარდა ამისა, ამ უკანასკნელმა ვერ მოახერხა ლ.-ს საუკეთესო ინტერესების სწორად განსაზღვრა საქმის სპეციფიკური გარემოებებიდან გამომდინარე. ასევე, ვერ მოახერხა მხარეების საწინააღმდეგო ინტერესებს შორის სამართლიანი ბალანსის დამყარება. (§62)⁴⁰.

ბავშვის მოსმენის უფლების განხორციელების, ბავშვის განვითარებისა და საუკეთესო ინტერესების შეფასების ჩრილში მულტიდისციპლინური მიდგომის მნიშვნელობა და ამ მიმართულებით ეროვნული სასამართლოების მიერ „პროცესის პროცედურული სამართლიანობის“ დარღვევაზე მიუთითებს სტრასბურგის სასამართლო გადანყვეტილებაში ნ. ნ. და სხვების საქართველოს წინააღმდეგ: §81. „მშობლისა და შვილის ერთმანეთთან ყოფნით მიღებული სიამოვნება წარმოადგენს ოჯახური ცხოვრების ფუნდამენტურ ელემენტს და ბავშვების საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარეობს მათთვის სრულყოფილ და ჰარმონიულ გარემოში განვითარების საშუალების მიცემა. თუმცა, საუკეთესო ინტერესების საკუთარი შეფასებისას, ადგილობრივმა სასამართლოებმა ვერ შეძლეს ერთ მნიშვნელოვან ფაქტზე ადეკვატური ყურადღების მიმართვა: ბიჭებს არ უნდოდათ თავიანთ მამასთან დაბრუნება. §82. ამ მიმართებით, სასამართლო ეხება რამდენიმე ანგარიშს, რომელიც ადგენს, რომ დედისეული ოჯახის ნეგატიური დამოკიდებულება გ.ბ.-ს მიმართ წარმოადგენდა ბიჭების მამასთან ურთიერთობის ჩამოყალიბების ფაქტორს. მაგრამ, რაც არ უნდა მანიპულაციური როლი ეთამაშა დედის ოჯახს, ეროვნული სასამართლოებისათვის წარდგენილი მტკიცებულება, მამის მიმართ ბავშვების მტრულ დამოკიდებულებასთან დაკავშირებით, ცალსახა იყო. სოციალური მუშაკების 2012 წლის 4 იანვრის უახლეს დასკვნაში აღნიშნულია ბავშვების მათი მამის მიმართ განსაკუთრებულად მძიმე ხასიათის გაუცხოება (იხ. § 27-28). §83. გარდა ამისა, სასამართლო ანიჭებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სხვადასხვა ფსიქოლოგების ანგარიშებს, რომლებიც მთელი საქმის წარმოების განმავლობაში ეხება ბიჭების ფსიქოლოგიური ჯანმრთელობის პო-

⁴⁰ იხ. ასევე გადანყვეტილების §57, 58: „57. ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ასევე იმ ფაქტების გათვალისწინებით, რომ არ ჩატარებულა ექსპერტიზა ლ.-ს მამის ოჯახისგან დაშორების შედეგებზე, ასევე, გამომდინარე იქიდან, რომ ბიჭის მომავალი საცხოვრებელი პირობები უკრაინაში არ იყო გათვალისწინებული, სასამართლო ადგენს, რომ მთავრობის არგუმენტი ლ.-ს მამისგან და მამის ოჯახისგან დაშორების შემთხვევაში შესაძლო ფსიქოლოგიური ტრავმის მიღების შესახებ იყო არასწორი. 58. ამგვარად, ჩანს რომ საქმეში არ არსებობდა პირდაპირი და დამაჯერებელი მტკიცებულება, რომელიც ეხებოდა ბავშვის უკრაინაში დაბრუნების „სერიოზული რისკის“ ვარაუდს. ამ გარემოებებიდან გამომდინარე არ არის მთლიანად ნათელი, რატომ, რა სპეციფიკურ მიზეზებს დაეყრდნო ეროვნული სასამართლოები, რომლის საფუძველზე დაასკვნეს, რომ არსებობდა ფსიქოლოგიური ან ფიზიკური ტრავმის, ან თუნდაც გაუსაძლისი პირობების სერიოზული რისკი ბიჭის უკრაინაში დაბრუნების შემთხვევაში (შეადარეთ *Maumousseau and Washington*, აღნიშნულია ზემოთ, §§ 63 და 74)“.

ტენციურ საფრთხეს, მათი გ.ბ.–სთან ძალდატანებითი დაბრუნების შემთხვევაში (იხ. § 14-15, 29). ამგვარ ვითარებაში, ასეთი რადიკალური ღონისძიების გატარება, შესაბამისი გადასვლი-სა და მოსამზადებელი ღონისძიებების გათვალისწინების გარეშე, რომელიც მიზნად ისახავს ბიჭებსა და მათ გაუცხოებულ მამას შორის ურთიერთობების აღდგენაში დახმარების აღმოჩე-ნას, როგორც ჩანს, ეწინააღმდეგება მათ საუკეთესო ინტერესებს“.⁴¹

7. სპეციალისტების კვალიფიკაცია და ეთიკის სტანდარტები

ბუკ-ის მეათე თავისა და სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის თანახმად (მუხ. 5¹, 162, 204), ფსიქოლოგი პროცესის მონაწილე შეიძლება გახდეს სასამართლოს მოტივირებული გან-ჩინების საფუძველზე სასამართლოს ინიციატივით ან/და მხარის შუამდგომლობის საფუძველ-ზე. ასეთი განჩინება ცალკე არ საჩივრდება და იგი, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მუხ. 377 თანახმად, შესაძლებელია, გასაჩივრდეს საბოლოო გადაწყვეტილებასთან ერთად. ფსიქო-ლოგი შესაძლებელია ჩართულ იქნეს მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს მიერ უშუა-ლოდ მის წინაშე დასმული საკითხის კვლევის დროს და შესაბამისი (სასამართლოსადმი წარ-სადგენი) დასკვნის შესრულების მიზნებისათვის. სასამართლო უფლებამოსილია, ასეთი წე-სით ჩართული ფსიქოლოგი სასამართლო დარბაზშიც მიიწვიოს სპეციალისტის სახით.

კანონმდებლობით „სახელმწიფო ზრუნვისა და ტრეფიკინგის მსხვერპლთა, დაზარალე-ბულთა დახმარების სააგენტო“ განისაზღვრება საჯარო სამართლის იურიდიული პირის „სო-ციალური მომსახურების სააგენტოს“ უფლებამონაცვლედ მეურვეობისა და მზრუნველობის, აგრეთვე საერთაშორისო შვილად აყვანის მიმართულებებით საქართველოს კანონმდებლო-ბით მისთვის მინიჭებული უფლებამოსილებების ფარგლებში. სააგენტოს ევალება საქართვე-ლოს ტერიტორიაზე კანონმდებლობით გათვალისწინებული ცენტრალური და ადგილობრივი მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს ფუნქციების უზრუნველყოფა, აგრეთვე სხვა სა-ხელმწიფოში გაშვილების მიზნებისათვის ცენტრალური მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს ფუნქციის უზრუნველყოფა, მეურვეობის, მზრუნველობის, მხარდაჭერის, შვილად აყვანისა და მინდობით აღზრდის სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელება, მეურვეობის, მზრუნველობის, მხარდაჭერის, შვილად აყვანისა და მინდობით აღზრდის პროცესის წარმარ-თვა და კოორდინაცია, ასევე ოჯახურ დავებზე კანონმდებლობით მინიჭებული ფუნქციების განხორციელება, საქართველოს ტერიტორიაზე კანონმდებლობით გათვალისწინებული ცენ-ტრალური და ადგილობრივი მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს ფუნქციების უზრუნ-ველყოფა, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოში გაშვილების მიზნებისათვის ცენტრალური მეურვეო-ბისა და მზრუნველობის ორგანოს ფუნქციის უზრუნველყოფა; ადამიანთა ვაჭრობის (ტრეფი-კინგის), ქალთა მიმართ ძალადობის ან/და ოჯახში ძალადობის, სექსუალური ხასიათის ძალა-დობის მსხვერპლთა/დაზარალებულთა (მათზე დამოკიდებულ პირ(ებ)თან ერთად) თავშესაფ-რის ან/და კრიზისული ცენტრის ან/და სხვა მსგავსი მომსახურების ფარგლებში იურიდიული (საჭიროების შემთხვევაში, კანონიერი ინტერესების დაცვა) და/ან ფსიქოლოგიურ-სოციალუ-რი დახმარება/რეაბილიტაცია და/ან სამედიცინო მომსახურების ორგანიზება/მიღება, ოჯახსა და საზოგადოებაში რეინტეგრაციის ხელშეწყობა, თარჯიმნის ან/და სხვა მომსახურებით უზ-რუნველყოფა, ასევე სადღეღამისო მომსახურების შემთხვევაში, დროებითი უსაფრთხო საცხ-ოვრისით, კვებით, ჰიგიენისა და პირველადი მოხმარების სხვა საშუალებებითა და, საჭიროე-

⁴¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2016 წლის 02 თებერვლის გადაწყვეტილება ნ.წ. და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ. <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3295053?publication=0>> [29.01.2024].

ბის შემთხვევაში, ტანსაცმლით უზრუნველყოფა; ადამიანით ვაჭრობის (ტრეფიკინგის), ქალთა მიმართ ძალადობის ან/და ოჯახში ძალადობის, სექსუალური ხასიათის ძალადობის სავარაუდო მსხვერპლთა, მათზე დამოკიდებულ პირებთან ერთად, კრიზისული ცენტრის მომსახურების ფარგლებში იურიდიული (საჭიროების შემთხვევაში, კანონიერი ინტერესების დაცვა) და/ან ფსიქოლოგიურ-სოციალური დახმარება და/ან სამედიცინო მომსახურების ორგანიზება/მიღება, თარჯიმნის ან/და სხვა მომსახურებით უზრუნველყოფა, ასევე სადღეღამისო მომსახურების შემთხვევაში, დროებითი უსაფრთხო საცხოვრისით, კვებით, ჰიგიენისა და პირველადი მოხმარების სხვა საშუალებებითა და, საჭიროების შემთხვევაში, ტანსაცმლით უზრუნველყოფა⁴². ამდენად, გარკვეულ შემთხვევებში, სააგენტო სასამართლო წარმოების საჭიროებების შესაბამისად, უზრუნველყოფს მისივე სტრუქტურულიდან ფსიქოლოგის მონაწილეობას სამართალწარმოებაში. თუმცა, კონკრეტულად ფსიქოლოგის როლი და ფუნქციები, ასევე ფსიქოლოგთა სპეციალიზაცია დადგენილი აქაც არაა. შესაბამისად, ფსიქოლოგის ინსტიტუტთან დაკავშირებული გამოწვევები ერთგვაროვანია მიუხედავად იმისა, მას სასამართლო ინვესტის პროცესში საკუთარი ინიციატივით, თუ პროცესის მონაწილისაგან მოდის მისი ჩართულობის ინიციატივა.

ა. კვალიფიკაცია

მიუხედავად არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებაში ფსიქოლოგის მონაწილეობის და მისი შეფასების მნიშვნელობისა, მულტიდისციპლინური მიდგომის ქრილში სამართალწარმოების პროცედურებში ჩართული ფსიქოლოგებისათვის მინიმალური საკვალიფიკაციო მოთხოვნები დადგენილი არ არის. არ არსებობს ასევე სასამართლოს საჭიროებებზე ადაპტირებული ფსიქოლოგთა პროფესიული გადამზადებისა და მაკონტროლებელი ორგანო. ამასთან, განსაკუთრებით აღსანიშნავია არასრულწლოვანთა სამართალწარმოებაში ჩართულ ფსიქოლოგთა რაოდენობის სიმცირე⁴³. ამავდროულად, ყურადღება უნდა დაეთმოს მოსამართლეთა კანდიდატებისა და მოქმედ მოსამართლეთა განგრძობადი განათლების ფარგლებში მათთვის იმ ცოდნისა და უნარების გამომუშავებას, რაც დაეხმარებათ გახდნენ ფსიქოლოგთა შეფასებების კრიტიკული „მომხმარებლები“⁴⁴. ამ მიმართებით გამართლებულია ინტერდისციპლინური სწავლების მოდელის გამოყენება.

⁴² სსიპ სახელმწიფო ზრუნვისა და ტრეფიკინგის მსხვერპლთა, დაზარალებულთა დახმარების სააგენტოს დებულება <https://atipfund.moh.gov.ge/res/docs/saagentos_debuleba_2020.pdf> [29.01.2024].

⁴³ დასაფიქრებელია, ხომ არ იქნებოდა გამართლებული ამ პრობლემის სისტემურად მოგვარებამდე მაინც, გაზიარებული იქნას ზოგიერთი ქვეყნის პრაქტიკა, სადაც ზოგ შემთხვევაში, სათანადო სპეციალიზაციის მქონე ფსიქოლოგ-კონსულტანტი სასამართლოს თანამშრომლის როლშიც გვევლინება და ეხმარება სასამართლოს არასრულწლოვან პროცესის მონაწილესთან კომუნიკაციის წარმართვაში, ანდა პასუხობს მოსამართლის/თანაშემწის შეკითხვებს საჭიროების შემთხვევაში მყისიერად. შესაძლოა, ეს მიდგომა გამოყენებულ იქნას უპირატესად პირველი ინსტანციის სასამართლოებში. ცხადია, ამ მიმართებით, საინტერესო იქნებოდა როგორც მოსამართლეთა, ისე ფსიქოლოგთა კორპუსის მოსაზრებებიც. დამატებით იხ. *Bartol, C.R. and Bartol, A.M. (2008). Introduction to Forensic Psychology. Research and Application. (2nd edition). Barnes & Nobles, NY; Veeraraghavan, Vimala (2009). Handbook of Forensic Psychology. Select Scientific Publishers, New Delhi.*

⁴⁴ *Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 51, „...ამერიკის შეერთებულ შტატებში მიმდინარეობს ახალი მცდელობები მოსამართლეების მეცნიერული მსჯელობის შესახებ და მოსამართლეების მომზადებაში, რათა იყვნენ სამეცნიერო კვლევის კრიტიკული მომხმარებლები. აშშ-ს უზენაესი სასამართლოს გადამწყვეტილების საპასუხოდ, ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერალურმა სასამართლო ცენტრმა (შეერთებულ შტატებში ფედერალური სასამართლოს კვლევითი ჯგუფი) დააწესა რამდენიმე სასწავლო*

სამართლებრივი სისტემის მიერ სოციალური მეცნიერების გამოყენების გაზრდის აუცილებლობა აღიარებულია თანამედროვე დოქტრინაში: სამართლებრივი სისტემის მიერ სოციალური მეცნიერების გამოყენების გაზრდის ერთ-ერთი გზა არის განათლება. სოციალურ მეცნიერებასთან შეხება, სავარაუდოდ, ადვოკატებსა და მოსამართლეებს უფრო მიმღებს გახდის სოციალურ-სამეცნიერო კვლევებისა და ფსიქოლოგების ჩვენებების მიმართ. ასევე, სავარაუდოდ, მოსამართლეები და იურისტები მეტად კრიტიკულები გახდებიან სუსტი ან მყარ სამეცნიერო საფუძველს მოკლებული ჩვენებების მიმართ. საპირისპიროდ, ფსიქოლოგებისთვისაც იურიდიულ ტრენინგს, სავარაუდოდ, ექნება სასარგებლო ეფექტი. კანონის დახვეწილი გაგების მქონე ფსიქოლოგები უკეთესად არიან აღჭურვილი კითხვების დასმისთვის და სამართლებრივი სისტემისთვის სასარგებლო პასუხების მოსაძებნად. მათ შესაძლოა უფრო მეტად გასაგებად მიანოდონ თავიანთი დასკვნები იურისტებს.⁴⁵

ბ. სპეციალიზაცია

საერთაშორისო სტანდარტები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს მართლმსაჯულების სფეროში ბავშვებთან მომუშავე პირების სპეციალიზაციას, მათი კვალიფიკაციის დადგენის სტანდარტს⁴⁶.

ევროპის საბჭო რეკომენდაციას აძლევს ნეერ სახელმწიფოებს შექმნან, ბავშვთა საქმეებზე სპეციალიზებულ მოსამართლეთა და ადვოკატთა სისტემა და იმგვარად განავითარონ სასამართლოები, რომ სამართლებრივი და სოციალური ელემენტების კომბინაცია იქნეს გათვალისწინებული ბავშვების და მათი ოჯახების სასარგებლოდ. ევროპის საბჭოს მითითებები განმარტავს, რომ ბავშვებთან მომუშავე ყველა პროფესიონალმა უნდა მიიღოს აუცილებელი ინტერდისციპლინური მომზადება ბავშვის უფლებების, სხვადასხვა ასაკობრივი საჭიროებების და ბავშვზე მორგებული პროცესის შესახებ. მათი გადამზადება უნდა მოხდეს აგრეთვე ნებისმიერი ასაკის და განვითარების ბავშვთან კომუნიკაციის მეთოდებზე, განსაკუთრებით, მონყვლად სიტუაციაში მყოფ ბავშვებთან დაკავშირებით.⁴⁷

ბუკ ადგენს მულტიდისციპლინური პროცესის მწარმოებელი პირების სპეციალიზაციას და განმარტავს, რომ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების პროცესს ახორციელებენ მხოლოდ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების პროცესში სპეციალიზებული პირები (მუხ. 73).

პროგრამა, რათა დაეხმაროს მოსამართლეებს პასუხისმგებლობით შეასრულონ კარიბჭის მცველის გაფართოებული როლი...“

⁴⁵ Okoye, J. U., Oraegbunam I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. *African Journal of Law and Human Rights*, 3(1), 2019, 51.

⁴⁶ ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში „პეკინური წესებით“ განიმარტა: „პერსონალს უნდა ჩაუტარდეს ისეთი ტრენინგი, რომელიც მას შესაძლებლობას მისცემს, რომ ეფექტიანად განახორციელოს დაკისრებული პასუხისმგებლობები, კერძოდ, ტრენინგები ბავშვის ფსიქოლოგიაში, ბავშვის კეთილდღეობასა და ადამიანის უფლებათა და ბავშვის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტებსა და ნორმებში. ბავშვების დაკითხვა უნდა განახორციელონ სპეცილურად გადამზადებულმა პროფესიონალებმა.იხ. A/RES/40/33 გაერთიანებული ერების სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ადმინისტრირების შესახებ – „პეკინური წესები“ <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/477/40/PDF/NR047740.pdf?OpenElement>> [29.01.2024].

⁴⁷ ევროპის საბჭოს სახელმძღვანელო მითითებები ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების თაობაზე, დირექტივა 2012/29/EU, მუხ. 23 (2) (ბ); სახელმძღვანელო მითითებები ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულების თაობაზე, მუხ. 64.

პროფესიონალთა სპეციალიზაციას მოითხოვს ასევე სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი: არასრულწლოვნის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებულ პროცესში მონაწილეობენ არასრულწლოვანთან ურთიერთობის მეთოდურობა და მასთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებში სპეციალიზებული მოსამართლე, ადვოკატი, სოციალური მუშაკი ან/და არასრულწლოვნის საჭიროებების გათვალისწინებით მოწვეული სხვა შესაბამისი სპეციალისტი – მუხ. 5¹; არასრულწლოვანს უფლება აქვს, თავისი უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დასაცავად სასამართლოს მიმართოს. ამ შემთხვევაში სასამართლო ნიშნავს საპროცესო წარმომადგენელს და განიხილავს საქმეს. არასრულწლოვან მოსარჩელეს უფლება აქვს, არ დაეთანხმოს თავის საპროცესო წარმომადგენელს და თვითონ დაიცვას თავი. სასამართლო ვალდებულია ასეთ საქმეში ჩააბას მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოები – მუხ. 81¹. პირის მხარდაჭერის მიმღებად ცნობისა და ასევე არამართლზომიერად გადაადგილებული ან არამართლზომიერად დაკავებული ბავშვის დაბრუნებასთან ან ბავშვთან ურთიერთობის უფლების გამოყენებასთან დაკავშირებულ საქმეთა განხილვისას საქმეში მონაწილეობენ სპეციალიზებული პირები – თავი XLII² და XLIV¹.

კანონმდებლობით სპეციალიზაციის ვალდებულება სხვადასხვა პროფესიონალების გარდა, განსაზღვრულია ასევე მართლმსაჯულების პროცესში მონაწილე ფსიქოლოგებისთვისაც. თუმცა, მიუხედავად კოდექსის მოთხოვნისა, ფსიქოლოგებისთვის არ არის განსაზღვრული ის უწყება, რომელიც პასუხისმგებელია მათ გადამზადებაზე, არ არის განსაზღვრული არასრულწლოვნის მოსმენის, თუ მასთან დაკავშირებული სხვა საკითხის კვლევის პროცესში მონაწილე ფსიქოლოგების საკვალიფიკაციო მოთხოვნა/კრიტერიუმი, ტრენინგ-მოდული ან სხვა ინსტრუქცია. მოცემული კი ხელს ნაკლებად შეუწყობს არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების პროცესში ფსიქოლოგის ეფექტიანად მონაწილეობას.

არასრულწლოვანთა საკითხების განხილვის დროს, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, სასამართლო დარწმუნდეს, რომ საქმეში ჩართული ფსიქოლოგი სპეციალურად ფლობს იმ საკითხს, რომელზედაც გამოიძახეს ჩვენების მისაცემად ან შეფასების მოსამზადებლად და რაზეც სასამართლომ უნდა დააფიქსიროს თავისი დასკვნა.⁴⁸

გ. ეთიკა

მართლმსაჯულების პროცესში ფსიქოლოგის ინსტიტუტის შესაბამისი როლის უზრუნველყოფას, ხელს შეუწყობდა ფსიქოლოგთა ეთიკის ნორმების/კოდექსის არსებობა. ამის მაგალითია აშშ-ს ფსიქოლოგთა ასოციაციის ეთიკის ნორმები. აღნიშნული ასოციაციის გაიდლაინებით⁴⁹, გათვალისწინებულია, რომ ფსიქოლოგები, როგორც წესი, არ ატარებენ ფსიქო-

⁴⁸ Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 50.

⁴⁹ საინტერესოა, მაგალითად, რომ აშშ-ს ფსიქოლოგთა ასოციაციის გაიდლაინების მიხედვით, ფსიქოლოგები იღებენ სპეციალიზებულ ცოდნას. მოცემული გაიდლაინის, ფსიქოლოგთა ეთიკის კოდექსის შემუშავებისას გათვალისწინებულია იმ კითხვების თემატიკა, რომელზეც პასუხს, როგორც ბავშვთა დაცვის საქმეების შემფასებლებს, ფსიქოლოგებს ხშირად სთხოვენ. ესენია: რა სახის ძალადობაა ბავშვზე; ასეთის არსებობის შემთხვევაში რამდენად მძიმედ იმოქმედა ბავშვის ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობაზე? რა თერაპიული ჩარევები იქნება რეკომენდებული ბავშვის დასახმარებლად? შეუძლია თუ არა მშობელს (მშობლებს) წარმატებული მკურნალობა ბავშვისთვის მომავალი ზიანის თავიდან ასაცილებლად; თუ კი, როგორ? თუ არა, რატომ? როგორი ფსიქოლოგიური ეფექტი ექნება ბავშვს, თუ იგი მშობელს (მშობლებს) დაუბრუნდება? რა ფსიქოლოგიური ზემოქმედება იქნება მშობელთან (მშობლებთან) დაშორების ან მშობლის უფლებების შეწყვეტის შემთხვევაში? და სხვ.

ლოგიურ შეფასებებს ბავშვის დაცვის საკითხებში, რომლებშიც მათ აქვთ თერაპიული როლი ბავშვის ან უახლოესი ოჯახისთვის ან ოდესმე მონაწილეობდნენ, რამაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნას მათ ობიექტურობას. თუმცა, ეს ხელს არ უშლის ფსიქოლოგებს, მისცენ ჩვენება, როგორც ფაქტები, ბავშვების, მშობლების ან ოჯახების თერაპიულ მკურნალობასთან დაკავშირებით. გარდა ამისა, ბავშვთა დაცვის ფსიქოლოგიური შეფასებების დროს ფსიქოლოგები არ იღებენ შეფასების არცერთ მონაწილეს თერაპიის კლიენტად.⁵⁰

ექსპერტი მონმეების შესახებ ერთ-ერთ სტატიაში საკსმა აღწერა სამი როლი, რომელიც შეიძლება დაეკისროს ექსპერტ-ფსიქოლოგიურ მონმეებს. პირველი როლი არის „ქცევის- აღმზრდელი“, რომელიც ცდილობს წარმოადგინოს ფსიქოლოგიური ცოდნის ამჟამინდელი მდგომარეობის სრული და ზუსტი სურათი.⁵¹ მეორე ტიპის როლში, „ფილოსოფოს-ადვოკატში“, ექსპერტი მიდის დათმობებზე სასამართლო დარბაზის წინააღმდეგობრივ კლიმატზე და აძლევს პიროვნულ ღირებულებებს ჩვენების ჩამოყალიბების საშუალებას. მან შეიძლება თქვას: „ამ საქმეში უფრო დიდი სიკეთე დგას და ეს არის, მაგალითად, სკოლების სეგრეგაცია, იმის უზრუნველყოფა, რომ ეს ბავშვი სათანადო სახლში წავიდეს და სხვ.“ ... ეს, ცხადია, ნიშნავს ჩვენების მიცემას, რომელიც გულისხმობს ჭკვიანურ რედაქტირებას, შერჩევითობას, დაჩრდილვას, გაზვიადებას ან მიჩქმალვას.⁵² მესამე როლი: „დაქირავებული იარაღი“: აქ ექსპერტი არსებითად „ყიდის“ და კაპიტულაციას უწევს სასამართლო დარბაზის წინააღმდეგობრივ მოთხოვნებს. „დაქირავებული იარაღი“ განზრახ აყალიბებს ჩვენებას, რათა დაეხმაროს დამქირავებელ ადვოკატს. ბევრმა კომენტატორმა გააკრიტიკა ექსპერტები, რომლებიც მზად არიან ითამაშონ „დაქირავებული იარაღის“ როლი.⁵³ ცხადია, ასეთი ქმედება ეთიკური თვალ-

აღნიშნული გაიდლაინი, ფსიქოლოგთა ეთიკის კოდექსი შემუშავებულია ასევე იმ საკითხების მხედველობაში მიღებით, როგორცაა შემდეგი: ფსიქოლოგები ცდილობენ შეაგროვონ ინფორმაცია ოჯახის ისტორიის შესახებ, შეაფასონ პიროვნების შესაბამისი ფუნქციონირება, შეაფასონ ბავშვის განვითარების საჭიროებები, გამოიკვლიონ მშობლისა და შვილის ურთიერთობის ბუნება და ხარისხი და შეაფასონ ტრავმის მტკიცებულება; ფსიქოლოგები ითვალისწინებენ სპეციფიკურ რისკ ფაქტორებს, როგორცაა ნივთიერების ბოროტად გამოყენება ან ქიმიური დამოკიდებულება, ოჯახში ძალადობა, ოჯახის წევრების ჯანმრთელობის მდგომარეობა და მთელი ოჯახის კონტექსტი; ფსიქოლოგები განიხილავენ ინფორმაციას სხვა წყაროებიდან, მათ შორის კულტურული, საგანმანათლებლო, რელიგიური და სოციალური ფაქტორების შეფასებებს.

გაიდლაინები არის 1999 წლის ბავშვთა დაცვის ფსიქოლოგიური შეფასების სახელმძღვანელოს (APA, 1999) შესწორებული ვერსია. ეს გაიდლაინები ეფუძნება ფსიქოლოგთა ეთიკურ პრინციპებს და ამერიკის ფსიქოლოგთა ასოციაციის (APA) ქცევის კოდექსს („ეთიკის კოდექსი“) (APA, 2002a, 2010). Guidelines for Psychological Evaluations in Child Protection Matters. <<https://www.apa.org/practice/guidelines/childprotection?fbclid=IwAR0rb98EmoPRV3UXZUEo>> [29.01.2024].

⁵⁰

იქვე.

⁵¹

Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 48.

⁵²

იქვე.

⁵³

Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 48-49. მარგარეტ ჰეიგენმა, ექსპერიმენტულმა ფსიქოლოგმა, დაწერა მწვავე ბრალდება კლინიკური ფსიქოლოგებისა და ფსიქიკური ჯანმრთელობის სხვა პროფესიონალების მიმართ, რომლებმაც სასამართლოში ჩვენება მისცეს, როგორც ექსპერტები. თავის წიგნში – სასამართლოს მეძავეები – ჰეიგანს მოჰყავს რამდენიმე შემთხვევა, როდესაც ფსიქოთერაპევტებმა, სოციალურმა მუშაკებმა და ფსიქიატრებმა გააკეთეს ცალსახა განცხადებები, რომლებსაც არ აქვთ კვლევითი მხარდაჭერა, მაგალითად, შესაძლებელია იმის თქმა, იტყუება თუ არა კონკრეტული მცირეწლოვანი ბავშვი, აქვს თუ არა კონკრეტული მეხსიერება. ზუსტია, ან თუ ვინმე განიცდის ტრავმულ სტრესის სინდრომს. ის ამტკიცებს, რომ ეს „ჯადოქრები“ და „თვითმონოდედებული ფსიქო-ექსპერტები“

საზრისითაც გაუმართლებელია, თუმცა, სპეციალურად სასამართლო ფსიქოლოგების პროფესიული ქცევის მარეგულირებელი ეთიკის წესები ასევე არ არსებობს. არც ამ პროფესიის წარმომადგენელთა დისციპლინური სამართალწარმოების ორგანოა განსაზღვრული. აღსანიშნავია, რომ უკიდურესად იშვიათია ექსპერტი მონმე, რომელიც არასათანადოდ წარმოადგენს კვლევის შედეგებს, დაისაჯოს ამ ქმედებებისთვის. ცრუ ჩვენება მოითხოვს ტყუილს გადამონმებულ ფაქტებზე. ექსპერტები მონვეულნი არიან საექსპერტო მოსაზრებების შესათავაზებლად და იმის გამო, რომ მოსაზრებები არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი, ძალიან უჩვეულო მოსაზრებებიც კი არ შეიძლება აღინეროს სიცრუედ. ექსპერტი შეიძლება იყოს მიკერძოებული ან მაიგნორირებული შესაბამისი კვლევის მიმართ, ან არაკომპეტენტური, მაგრამ ეს არ უთანაბრდება ტყუილს.⁵⁴ იდეალურ შემთხვევაში, ექსპერტი მონმეები აჯამებენ კვლევის შედეგებს მკაფიოდ, მიუკერძოებლად. ერთ-ერთი ეთიკური დილემა, რომელსაც აჩენს ექსპერტთა ჩვენებები, არის ის, რომ ფსიქოლოგები ძალიან ადვილად შეიძლება ჩაერთონ იმ ადამიანის დინებაში, ვინც ისინი დაიქირავა.⁵⁵

ცხადია, ფსიქოლოგების მთავარი ერთგულება მათი დისციპლინის მიმართ უნდა იყოს. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთ სამართალწარმოებაში, რომელშიც არასრულწლოვნები მონაწილეობენ, ან მათი უფლებების დაცვას ეხება საკითხი. სწორედ ბავშვების საუკეთესო ინტერესების პრიორიტეტულობა განაპირობებს მათ საქმეში, მონაწილე ფსიქოლოგთა მაღალი კვალიფიკაციის, სპეციალიზაციის და ეთიკური ნორმების მკაცრად დაცვის საჭიროებებს. ამავდროულად, სასამართლოს მხრიდან სოციალური მეცნიერული მეთოდების ადეკვატური გაგება და გაანალიზება მნიშვნელოვანია, რადგან საბოლოოდ სწორედ მოსამართლეებმა უნდა შეასრულონ ეფექტური კარიბჭის როლი, მათ უნდა აიღონ პასუხისმგებლობა მეცნიერული მეთოდების შესწავლაზე.⁵⁶ აღნიშნული კი ორმხრივი პროცესია, ერთი მხრივ, ფსიქოლოგებმა უნდა შეძლონ მიაწოდონ სასამართლოს მათი სპეციალიზაციის შესაბამისი კვალიფიციური დასკვნები/ჩვენებები არასრულწლოვანთა საქმეებზე, ხოლო მეორე მხრივ, მოსამართლეებმა უნდა შეძლონ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღების დროს გახდნენ მიწოდებული სერვისის კრიტიკული შემფასებლები საქმეზე წარმოდგენილ სხვა მტკიცებულებებთან ერთობლიობაში თავისი შინაგანი რწმენით და კანონის საფუძველზე.

ფსიქოლოგიის გავლენა და რელევანტურობა სამართალთან უზარმაზარია. მიუხედავად იმისა, რომ ფსიქოლოგია აღწერილია, კანონი არის წინასწარ განსაზღვრული. მაშინ როცა ფსიქოლოგია გვეუბნება ადამიანები რეალურად როგორ იქცევიან, კანონი გვეუბნება, როგორ უნდა მოიქცნენ ადამიანები... კანონი მიიღწევა სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების დაგროვების გზით, ფსიქოლოგია პროგრესირებს მეცნიერული მეთოდებით წარმოებული მონაცემების დაგროვებით.⁵⁷

ბშირად მოტივირებული არიან იმ ფულით, რომელსაც ისინი იღებენ ჩვენებისთვის, ან არიან მისიონერები, როგორცაა მონდომება, რომ ხელი შეუწყონ კონკრეტულ საქმეს.

⁵⁴ Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 49.

⁵⁵ იქვე, 48.

⁵⁶ იქვე.

⁵⁷ Okoye, J. U., Oraegbunam, I. K., Some pathways for psychology's influence on legal system. African Journal of Law and Human Rights, 3(1), 2019, 46.

8. დასკვნა

ფსიქოლოგის მნიშვნელოვანი როლი მართლმსაჯულებაზე ბავშვის უფლების ეფექტურად განხორციელების კუთხით, მოითხოვს სახელმწიფო უწყებების მხრიდან შესაბამისი სპეციალისტების მომზადების უზრუნველყოფას (რათა მათ ჰქონდეთ ცოდნა ბავშვებთან მუშაობის თავისებურებებზე, კომუნიკაციის, გამოკითხვის მეთოდოლოგიაზე, რომლის დახმარებითაც განხორციელდება ბავშვის ტრავმის მინიმალიზება და მაქსიმალურად ობიექტური და ამომწურავი ინფორმაციის მიღება და სხვ). მიუხედავად იმისა, რომ ფსიქოლოგთა სპეციალიზაცია სავალდებულოა ბუკ-ის მიხედვით, არ არის განსაზღვრული პასუხისმგებელი უწყება ამ პირების გადამზადებაზე, ბუნდოვანია, როგორ უნდა შეფასდეს მოსამართლეების მხრიდან ფსიქოლოგის სპეციალიზაცია.

აღსანიშნავია ასევე, რომ კანონმდებლობაში ჩამოყალიბებულია ზოგადი ნორმები სპეციალისტის ჩართვის, ექსპერტიზის დანიშვნის თაობაზე (სსსკ მუხ. 204, 162). ის წინაპირობები, რასაც ფსიქოლოგის ჩართვა განაპირობებს, ამომწურავად ვერც განისაზღვრება კანონით და ასეთ წინაპირობებად უნდა მოვიხაროთ ბავშვის საჭიროებების შეფასების და ბავშვის ფსიქოლოგიური მხარდაჭერის აუცილებლობა, ბავშვის ზოგადი ფსიქოემოციური მდგომარეობის შესწავლისა, მისი მოსაზრების შეფასება-გათვალისწინების ანონვის საჭიროება და სხვ. საქმის განხილვაში ფსიქოლოგის ჩართვა სასამართლოს საკმაოდ ფართო დისკრეციული უფლებამოსილებაა, თუმცა მიზანშეწონილი იქნებოდა, გარკვეული საკითხების გამოყოფა, რომლის კვლევისას ფსიქოლოგის ჩართვა იქნებოდა რეკომენდებული, ნორმატიული წესით თუ არა, ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკით მაინც.

მნიშვნელოვანია ფსიქოლოგების არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებაში სპეციალიზაციაში მომზადება/გადამზადებასა და ხარისხის კონტროლის სისტემის შემუშავებაზე პასუხისმგებელი უწყების განსაზღვრა. ასევე არსებითია უმაღლესი სასწავლებლების როლი. ამ მხრივ ნაბიჯები, უნდა გადაიდგას როგორც უმაღლესი განათლების, ასევე სახელმწიფო უწყებების შიდა სისტემურ დონეზე სპეციალიზაციის სტანდარტის შექმნასა და გადამზადებაზე პასუხისმგებელი უწყების განსაზღვრის კუთხით.

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა 1950 წლის კონვენციით აღიარებული (მუხ. 6) და საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებული სამართლიანი სასამართლოს უფლება (მუხ. 31) მოითხოვს კანონმდებლობაში დეტალური პროცედურული გარანტიების გათვალისწინებას.

ბავშვთან მიმართებით მართლმსაჯულების მაღალი სტანდარტით განხორციელების უზრუნველსაყოფად, მულტიდისციპლინური მიდგომის ჩრდილში, სამართალწარმოების პროცესში ფსიქოლოგის, როგორც სპეციალისტის/ექსპერტის, ჩართულობის აუცილებლობა უდავოა. შესაბამისად, ბავშვის ჭეშმარიტი ინტერესების დაცვის მიზნით, მნიშვნელოვანია ამ მიმართულებით კანონმდებლობის სრულყოფა და მოქმედი ნორმების განმარტებების გზით ერთგვაროვანი პრაქტიკის დანერგვა.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 31-33, 24/08/1995 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> [29.01.2024].

2. საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 786, 24/07/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31702?publication=117>> [29.01.2024].
3. საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 1106, 14/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=149>> [29.01.2024].
4. საქართველოს კანონი „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 5004-ლს, 20/09/2019, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=4>> [29.01.2024].
5. საქართველოს კანონი „არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი“ საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 3708-ლს, 24/06/2015, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2877281?publication=22>> [29.01.2024].
6. საქართველოს ორგანული კანონი „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 1876, 09/11/2009, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90052?publication=37>> [29.01.2024].
7. გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს, ძალაში შესვლის თარიღი 02/07/1994.
8. გაეროს ბავშვის უფლებების კონვენციის დამატებითი ოქმი „ბავშვებით ვაჭრობის, ბავშვთა პროსტიტუციისა და ბავშვთა პორნოგრაფიის შესახებ“ (2000წ.) <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1203722?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 2005 წელს.
9. გაეროს ბავშვის უფლებების კონვენციის ფაკულტატიური ოქმი „შეიარაღებულ კონფლიქტში ბავშვთა მონაწილეობის შესახებ“ (2000წ.) <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3790228?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 2010 წელს.
10. გაეროს ბავშვის უფლებების კონვენციის „შეტყობინებების პროცედურების შესახებ“ დამატებითი ოქმი (2011(14)წ.) <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3580102?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 2016 წელს.
11. გაეროს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა კონვენცია (2008წ.), საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 2013 წ. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2334289?publication=0>> [29.01.2024].
12. ევროპის ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა კონვენცია <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 20.05.1999.
13. ევროპის სოციალური ქარტია – ევროპის სოციალური ქარტია (შესწორებული) <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1392164?publication=0>> [29.01.2024]. მიღებულია 1996წ. 3 მაისს. საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 2005 წ. 1 ივლისს.
14. ევროპის საბჭოს კონვენცია სექსუალური ექსპლუატაციისა და ძალადობისგან ბავშვთა დაცვის შესახებ.წ. „ლანსაროტის კონვენცია“ <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2684715?publication=0>> [29.01.2024]. 01/07/2010 – რატიფიცირებულია 23.09.2014;
15. ევროპის კონვენცია წამების და არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის პრევენციის შესახებ 1987 წ. <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1222504?publication=0>> [29.01.2024]. რატიფიცირებულია საქართველოს მიერ 20.06.2000.
16. ევროპის საბჭოს კონვენცია პერსონალური მონაცემების ავტომატური დამუშავებისას ინდივიდთა დაცვის შესახებ <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1244845?publication=0>> [29.01.2024]. ძალაში შევიდა 01.10.1985; საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 14.12.2005.
17. ბავშვის უფლებების ევროპული სამართლის სახელმძღვანელო, ლაშა ლურსმანაშვილის თარგმანი, თბ., 2020.
18. ნაქაძე ქ., არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების რეფორმა საქართველოში, გორი, 2019, <<https://openscience.ge/bitstream/1/1948/1/Ketevan%20Tsakadze%20Samagistro.pdf>> [29.01.2024].

19. შაჰოვიჩი ნ. ვ., დოეკი ე. ი., ცერმატენი ჟ., ბავშვის უფლებები საერთაშორისო სამართალში (ბავშვის უფლებები მოკლედ და კონტექსტში: ყველაფერი ბავშვის უფლებების შესახებ), ბერნი, 2012, რედ. თარგმანისა ალექსიძე ლ., ხუციშვილი ქ., თბ., 2015, XIX, 341-342.
20. ჰამილტონი ქ., არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საკანონმდებლო რეფორმა-სახელმძღვანელო მითითებები, ნიუ-იორკი, 2011, ქართული თარგმანი, გაეროს ბავშვთა ფონდი, 2013, <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/arasrw.martl4.pdf>> [29.01.2024].
21. სსიპ სახელმწიფო ზრუნვისა და ტრეფიკინგის მსხვერპლთა, დაზარალებულთა დახმარების სააგენტოს დებულება <https://atipfund.moh.gov.ge/res/docs/saagentos_debuleba_2020.pdf> [29.01.2024].
22. ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულება კანონმდებლობის კვლევა, გაეროს ბავშვთა ფონდი, 2017, <<https://www.unicef.org/georgia/media/1481/file/Legislative%20Analysis%20GEO.pdf>> [29.01.2024].
23. სისხლის სამართლის სისტემის რეფორმის უწყებათაშორისი საკოორდინაციო საბჭოს სისხლის სამართლის სისტემის რეფორმის სტრატეგია, 2015 წელი, საქართველოს იუსტიციის სამინისტრო, 2015, 71 <<https://justice.gov.ge/files/ZZVEkJ2awXHd.docx1>> [29.01.2024].
24. ბავშვის უფლებები სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობის უფლება (კონვენციის მე-6 მუხლი), ევროსასამართლოს პრეცედენტები, <<https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/pdf/adamianis-uflebata-centri/saertashoriso-kvlevedi5.pdf>> [29.01.2024].
25. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 20 აპრილის გადაწყვეტილება № ას-1449-1369-2017.
26. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 06 ივლისის გადაწყვეტილება № ას-53-51-2016.
27. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 30 ივლისის გადაწყვეტილება № ას-434-2021.
28. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება გ.ს. საქართველოს წინააღმდეგ“, საჩივარი №2361/13. 2015 წლის 21 ივლისი, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3276261?publication=0>> [04.09.2023].
29. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2016 წლის 02 თებერვლის გადაწყვეტილება ნ.წ. და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ. <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3295053?publication=0>> [29.01.2024].
30. გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ – „პეკინური წესები“ A/RES/40/33 (1985წ.) <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/477/40/IMG/NR047740.pdf?OpenElement>> [29.01.2024].
31. გაეროს ინსტრუქცია არასრულწლოვანთა დამნაშავეობის პრევენციის შესახებ – „რიადის წესები“ A/RES/45/112, 1990წ. <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/565/01/IMG/NR056501.pdf?OpenElement>> [29.01.2024].
32. გაეროს წესები თავისუფლებადაღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის შესახებ – „ჰავანის წესები“ A/45/49, 1990წ., <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0/762/20/IMG/NR076220.pdf?OpenElement>> [29.01.2024].
33. გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს 2005/20 რეზოლუცია მსხვერპლი და დანაშაულის მონმე ბავშვის შესახებ ინსტრუქცია, 2005წ., <<https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>> [29.01.2024].
34. ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №5 (2003წ.) „ბავშვის უფლებათა კონვენციის განხორციელების ზოგადი ღონისძიებები“ (მუხ. 4, 42 და 44 (6)) <<https://digitallibrary.un.org/record/513415?ln=en>> [29.01.2024].
35. ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №12 (2009წ.) „ბავშვის უფლება მისი მოსაზრებების მოსმენაზე“ <<https://digitallibrary.un.org/record/671444?ln=en>> [29.01.2024].

